

Ürün ve Ülke Açısından İhracat Çeşitlendirmesi: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme¹

Export Diversification in terms of Countries and Products: An Assessment of Turkey

Gökhan Akar², Ahmet Ay³

Öz

İhracata dayalı ekonomik büyümede başarıyı elde edebilmek için ihracatta istikrarlı ve sürdürülebilir bir yapının sağlanması gerekmektedir. Çünkü ihracata dayalı büyüme modelini benimseyen bir ülke ekonomisinde ihracatı belirli sayıda sektör ya da ülke oluşturuyorsa, ürünlerin fiyatlarında yaşanan dalgalanma veya talepte meydana gelecek daralmalar ihracat gelirlerinde azalmaya ve istikrarsızlığa yol açacaktır. Ancak ihracatta çeşitlenme varsa ürün ve talep açısından yaşanan olumsuzluklar ihracat gelirini daha az etkileyecektir. Bu doğrultuda ihracatta çeşitlenmenin amacı, birkaç temel ürünün ihracatına bağımlı olarak ortaya çıkan ekonomik ve politik riskleri azaltarak bu sınırlı ihracat sepetinden uzaklaşmaktır. Bu çalışmanın amacı, ihracatta ülke ve ürün çeşitliliğini Türkiye ekonomisi açısından incelemektir. Bu kapsamda Türkiye'nin ihracatında belirlenen ürün ve ülkelere göre çeşitlenme düzeyi yoğunlaşma oranı (CRm) yardımıyla hesaplanmıştır. Çalışmanın sonucuna göre Türkiye'nin ihracat kompozisyonunda çeşitlenmenin arttığı (yoğunlaşma katsayısının azaldığı) sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İhracat, Çeşitlendirme, Yoğunlaşma.

Abstract

The success of export-based economic growth depends on the fact that exports are stable and sustainable. If a country's export structure consists of a number of sectors or countries, fluctuations in product prices or shrinking demand will result in a reduction in export revenues and stability. However if there is diversification in exports the negative effects on product and demand will affect export income less. In this context, the goal of export diversification is to move away from this limited export basket by reducing the economic and politic risks that arising from export of a few primary products. The aim of this study was to examine product and country diversification in export in terms of Turkey's economy. Within this framework the level of diversification as for that identified product and countries in Turkey's export was calculated using concentration ratio (CRm). According to the results of the study has been found increasing of diversification of Turkey's export composition (with reduced concentration ratio).

Keywords: Export, Diversification, Concentration.

JEL: F19, F43, O24

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 18 / 09 / 2018

Accepted: 16 / 03 / 2019

¹ Bu çalışma Selçuk Üniversitesi İktisat Ana Bilim Dalı Doktora Programında kabul edilen "İhracatta Ürün Yoğunlaşması ve İhracatta Ürün Çeşitliliği İle Ekonomik Büyüme İlişkisi" isimli doktora tezinden türetilmiştir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, gakar@kmu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8401-4052

³ Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ahmetay@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6763-9568

Giriş

İhracatta büyüme, merkantilistlerden bu yana ihracatın hacim ve değerinin büyümesi olarak tanımlanmaktadır. İhracatta artışın ülke ekonomileri açısından önemli olmasının arkasında bazı nedenler bulunmaktadır. İhracat, genellikle ekonomide istihdam artışı ve üretimin temel belirleyicisi olarak düşünülmektedir. İhracata yönelik büyüme dört düşünce açısından desteklenmektedir. İlk olarak, ihracatın artması, istihdam ve üretimin genişlemesine dış ticaret çarpan mekanizmasıyla yol açar. İkinci olarak ekonomide potansiyel olarak var olan üretim artışı için gerekli olan ithalat edilecek sermaye malı açısından döviz kaynağı sağlar. Üçüncü olarak, ihracat pazarındaki rekabet hacmi, üretimde teknik ilerleme sürecinin hızlanmasına ve ölçek ekonomisine neden olur. Son olarak da, ihracata dayalı büyüme tezi açısından yukarıda belirtilen teorik argümanlarla birlikte ihracat ve üretimdeki büyüme arasında ampirik kanıtlar sayesinde güçlü bir ilişkinin var olduğu düşünülmektedir (Ramos, 2001:613-614). Bu doğrultuda üretimde yaşanan verimlilik artışı ve rekabetin artmasıyla yeni ürün, yeni tasarım ve yeni teknolojiler de ortaya çıkabilmektedir. Temel başlıklar altında ele alınan bu sebeplerden ötürü ihracatı artırmak politika yapıcılar açısından üzerinde hassasiyetle durulan bir konudur.

Ekonomik kalkınma süreci, yapısal dönüşüme göre şekillenir. Zamanla emek yoğun mallardan sermaye yoğun mallara bir dönüşüm görülmektedir. Bu dönüşüm içinde yer alabilmek için uluslararası pazarda ülkelerin ihracatlarının talep esnekliğinin var olması gerekir. Bunun için ülkeler ticaret hadlerindeki olumsuz etkiden korkmadan ihracat açısından küresel pazar eğiliminde olmalıdır. Gelişmekte olan ülkelerde iç talep genellikle yetersiz ya da düşük seviyededir. Bu yüzden ihracat bir ülkede kişi başına düşen gelirden büyüme katkı sağlayacak birkaç kanaldan biri olarak kabul edilebilir (Hesse, 2008:1-5).

İhracata yönelik sanayileşme politikası 1970'li yıllardan itibaren önemli bir kalkınma aracı olarak kabul görmüştür. İhracatı büyümenin kaynağı olarak gören bu politika, bir ülkenin uluslararası pazarlara açılması ve içe dayalı ekonomik yapının aksine dış dünya ile entegre olarak gelecek etkilere göre biçimlenmesi şeklinde ifade edilebilir (Ay, 2007:12-14).

1. İhracat Çeşitlendirmesinin Tanımı ve Amacı

Bir ülkenin ihracatı az sayıda sektör veya ülkeyi kapsıyorsa bu ülkenin ihracatında bir bağımlılık söz konusudur. Temel mal bağımlılığı ya da sınırlı ihracat sepetine sahip çoğu ülke genellikle malların fiyatlarında yaşanan dalgalanma ve dış talepte ortaya çıkabilecek daralmalar neticesinde ihracat kazançlarında azalma ve istikrarsızlık meydana gelmektedir. Ülke ve sektör açısından çeşitliliğin söz konusu olduğu bir ihracat yapısında, yaşanan dalgalanmalar ve olumsuzluklar asgari düzeye indirilerek daha istikrarlı bir yapıya sahip olabilmek mümkündür. Ayrıca küreselleşmeyle beraber artan rekabet yapısı ve ekonomik kalkınmanın yapısal modeline göre ülkelerin sürdürülebilir büyüme elde edebilmesi açısından da ihracat için üretilmiş temel malların çeşitlenmesi gerekmektedir (Hesse, 2008: 1-5; Küçükiremitçi vd., 2010: 1-10). Yoğunlaşma oranları bir ülkenin ihracatında Pazar ve ürün açısından çeşitlenme olup olmadığını tespit etmek için dış ticaret analizlerinde önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Bu doğrultuda yoğunlaşma bir ülkenin dış ticaretinin belirli sayıda ülke ya da sektör tarafından kontrol edilmesi şeklinde tanımlanabilmektedir (Eşiyok ve Kafalı, 2013:34). İhracatta ve ithalatta ülkelerin ya da ürünlerin çeşitlenmesi, yoğunlaşmanın azalması anlamına gelmektedir. Dış ticarete çeşitlenmenin zaman içerisinde artması amaçlanmaktadır. Dünya ülkeleri dış ticaret verileri incelendiğinde dış ticareti yüksek olan ülkelerde çeşitlenmenin daha yüksek seviyede olduğu görülmektedir (DİE,2003:3).

Literatürdeki Singer-Prebisch tezine göre, tarım ve sanayi ürünleri arasında uzun dönemde ticaret hadlerinin tarım ürünleri aleyhine olacağı ileri sürülmektedir. Bu düşünce yapısı geliştirmekte olan ülkelerin 1960'lı yıllarda ithal ikameci sanayileşme politikasını benimsemesi açısından önemli bir etkiye sahip olmuştur. Gelişmekte olan ülkeler açısından dış ticaret hadlerinde yaşanan bu olumsuz değişimin yansımalarından etkilenmemek için daha fazla dış korumacılığa dayalı sanayileşme politikaları izlemeleri Singer-Prebisch tarafından önerilmektedir (Seyidoğlu, 2007: 562). Singer-Prebisch tezinin ortaya çıkmasında savunulan nedenlerden biri verimlilik artışıyla ilgilidir. Yaşanan verimlilik artışı iki şekilde ortaya çıkabilmektedir. Birincisi tercih olarak fiyatlara yansıtılmaması sonucu üreticinin gelirinin artmasıdır. İkinci olarak fiyatlara yansıtılması sonucu fiyatlardaki düşmeyle tüketicinin gerçek gelirinde meydana gelen artıştır. Kapalı bir ekonomide üretici veya tüketici kesiminden herhangi birisine fayda sağlaması arasındaki fark önem arz etmeyebilir. Ancak buna karşın açık bir ekonomide üretici ve tüketicinin farklı ülkelerde olmalarından dolayı bu durum önemli hale gelmektedir. Prebisch'e göre az gelişmiş ülkelerde verimlilik artışları fiyatların düşmesine yol açar, sanayileşmiş ülkelerde ise fiyatlara yansımaya karşılık artırır. Tarımsal ve temel ürünlerin verimlilikle beraber fiyatlarının düşmesi ve aynı zamanda bu ürünlerin talebin fiyat esnekliğinin düşük olmasından dolayı dış ticarete kazanç açısından olumsuzluk teşkil etmektedir (Yılmaz, 2010: 191). Chang (1991) tarafından yapılan çalışmada da geliştirmekte olan ülkelerin ihracat gelirlerindeki istikrarsızlığı azaltmanın bir yolu olarak ihracatta ürün çeşitlendirmesini amaçlayan politikalara devam edilmesinin gerekliliği belirtilmiştir. İhracatta temel malların yoğunluğunun artması, bu ürünlerin düşük katma değerli olmasından

dolayı bu ürünleri ihraç eden ülkelerin dış ticaret hadlerinin aleyhine dönmesine neden olmaktadır. Bu doğrultuda diğer sektörlerdeki çeşitliliğin gerçekleşmesi sayesinde malların fiyatlarında yaşanan dalgalanmaya karşı bağımlılık azalacaktır. Özellikle teknoloji yoğun sektörlerde çeşitliliğin gerçekleşmesi üretim süreci, Pazar uygulaması, yönetim bilgisi gibi faktörler açısından uluslararası pazarda ortaya çıkan bilgi transferini de arttırmaktadır. Ancak yoğunlaşma ve düşük büyüme arasındaki ilişki literatürde kabul edilmesine rağmen, ihracattaki çeşitlilik seviyesinin artması, yüksek büyüme seviyelerine ulaşılacağı garantisi anlamına gelmemektedir (Bebczuk and Berrettoni, 2006:2-3). Çünkü ülkelerin kendilerine özgü sahip oldukları bazı özellikler çeşitlendirmeyi etkilemektedir. Love (1983) tarafından yapılan çalışmada 1959-1968 dönemi ve 24 ülke için ihracatta çeşitlendirme düzeylerini incelemiştir. Çalışmanın sonucuna göre gelişmekte olan ülkelerde ürün çeşitliliği için ileri sürülen politika reçeteleri bu ülkelere özgü bazı özelliklerden dolayı genel kabul gören büyük kar istikrarına yol açmayabilir.

Gelişmekte olan ülkelerin içsel düşük verimliliğe sahip olması da, bu ülkelerin daha yavaş gelişmesine neden olacaktır. Çeşitlenme şansı sınırlı olduğu içinde mevcut faaliyetler riski daha fazla taşıyacaktır. Sermayesi fazla olan ülkeler bu riski dağıtabilir (Acemoğlu and Zilibotti, 1997: 710-713). Talep açısından da, dünya talebinde temel malların gelir esnekliğinin düşük olması ihracat gelirlerinin azalmasına yol açarken aynı zamanda dış ticaret hadlerini olumsuz yönde etkilediği kabul edilmektedir (Bonaglia and Fukasaku, 2003:12-18). Ancak çeşitlendirilmiş ulusal bir dış ticaret portföyü, istikrarlı bir büyüme amaçlayan politika hedeflemesine ulaşılmasına yardımcı olabilir. Gıda maddelerinin üretimi yerine endüstriyel hammadde niteliği taşıyan malları üretmek, ihraç ürünlerin katma değerini artırarak gerileyen fiyat mekanizması trendini pozitif hale çevirebilmektedir. Bu doğrultuda ihracat tabanını genişleterek, ihracat kazançlarındaki istikrarsızlığı azaltarak ekonomik büyümeyi arttırmak mümkündür. Farklı üretim ve ihracat bileşimleri ile birlikte politika hedeflerine ulaşmasına yardımcı olma açısından ihracat gelirlerinde istikrar ve büyüme arasında potansiyel bir ilişki vardır (Ali vd,1991:8-10). Petersson (2005) tarafından yapılan çalışmada Güney Afrika ihracatının dinamik yapısı, toplam ihracat ve pazar payı istikrarlı bir şekilde artmış ve bunun sonucunda farklı faktör yoğunluklarına sahip sanayi oluşumları ile geleneksel olmayan ticaretle birlikte ihraç ürünler ortaya çıkmaktadır. Endüstri içi uzmanlaşma ve ticaret artışı ithalata rakip ürün grupları ile birlikte ihracatta çeşitlendirme yönünde yapısal bir değişim olduğunu göstermektedir.

Ihracattaki çeşitlenmenin başka bir nedeni de ihracat istikrarsızlıklarına karşı olan faydasıdır. Çünkü mal bağımlılığı ve bununla birlikte üretilen malların piyasa fiyatlarının değişken bir yapıda olmasından dolayı istikrarsız bir yapı ortaya çıkabilmektedir. Bu durum beraberinde ekonomik olumsuzluğa ve makroekonomik belirsizliğin artmasına yol açmaktadır. Risk almak istemeyen firmalar, ekonomide gerçekleştirecekleri yatırımları yapmaktan kaçınmaları söz konusudur. İhracat çeşitlenmesi, bu nedenle uzun dönemde ihracat kazançlarına yardımcı olabilmektedir. İhracatta çeşitlilik elde etmek için, kuzeydeki ülkeler inovasyonla, güneydeki ülkeler ise imitasyon ve ucuz işgücüne yönelik ihraç malları üretmeye çalışmaktadır (Hesse,2008:1-5).

2. Literatür İncelemesi

Kösekahyaoğlu (2007) tarafından yapılan çalışmada 1980-2005 dönemi için Türkiye'nin dış ticaretinde ürün bazlı yoğunlaşmada ortaya çıkan değişimleri Gini- Hirschman yoğunlaşma indeksi ile incelemiştir. Çalışmanın sonucuna göre Türkiye'nin ithalatının ürün dağılımında küçük ölçekli değişim yaşanmışken, ihracat yapısında önemli değişikliklerin var olduğu sonucu belirtilmiştir.

Doğan ve Soygiğit Kaya (2011) tarafından yapılan çalışmada Gümrük Birliği sonrasında Türkiye'nin dış ticaretinin ülke ve ürün bazında değişimleri ortaya konmuştur. Çalışmada yoğunlaşma oranı (CRm) ve Herfindahl indeksi (H-I) yöntemi kullanılarak yoğunlaşma analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre Türkiye'nin dış ticaretinde AB ülkelerinin payında önemli bir değişim olmazken, ihracatta tek bir ülkeye yada az sayıda ülkeye bağımlı olma durumu azalmaktadır.

Ay vd. (2012) tarafından yapılan çalışmada Konya ili ve Türkiye dış ticareti için yoğunlaşma katsayıları hesaplanarak, çeşitlilik yapısı Konya ve Türkiye açısından karşılaştırmalı olarak ortaya konmuştur. Çalışmada, 2002-2011 yıllarını kapsayan dönem için Gini-Hirschman yoğunlaşma indeksi kullanılmıştır. Buna göre Konya ve Türkiye'nin ihracatında ürün bazında yoğunlaşmanın azaldığı, ürün çeşitlenmesinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Delgado (1995), tarafından yapılan çalışmada dünyada emtia fiyatlarındaki düşüşler, yüksek transfer maliyetleri, mükemmel olmayan faktör piyasaları ve pazar reformlarının yetersizliğinden dolayı tarımsal ihracatın çeşitlenmesi Sahra Altı Afrika için uygulanması gereken önemli bir politikadır. Ferdous (2011), tarafından yapılan çalışmada Doğu Asya ekonomilerinin büyük ekonomik entegrasyonlarla işbirliği yapması ihracat çeşitlenmesine öncülük etmektedir.

Amin Gutierrez de Pineres and Ferrantino (1997), tarafından yapılan çalışmada geleneksel olan ihracattan geleneksel olmayana doğru bir ilerleme veya ihracatta çeşitlenme sık önerilen bir durumdur. Bu çalışmada 1962-1991 yılları

arasındaki yaklaşık 30 yıllık Şili deneyimi bağlamında ihracatta yapısal deneyim ve çeşitlenmenin birkaç ölçümü incelenmiştir. Analiz sonucuna göre daha önce oransal olarak az olan ihracattaki çeşitlenme Şili büyümesine 1970'in ortalarından beri eşlik ettiği bulunmuştur. Çeşitlenme yapısal değişim, iç kriz ve dış şok dönemlerinde de hız kazandığı belirtilmektedir. Chang (1991), gelişmekte olan ülkelerde ihracat gelirlerindeki istikrarsızlığı azaltmanın bir yolu olarak ihracatta ürün çeşitlendirmesini amaçlayan politikalara devam edilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Gamberoni (2007), tarafından yapılan çalışmada Afrika, Karayip ve Pasific (ACP) ülkelerinin ihracatında çeşitlenmeme etkileri uzun dönemde tarımsal ürünlerin ihracatında yoğunlaşmanın istikrarlı bir tercih olarak yer almasına neden olmuştur. Çünkü gelişmekte olan ülkeler açısından tarımsal ürünlerin ihracatında serbestleşme oldukça zordur. Dış ticarete tek taraflı tercihler olarak yer alan bu rejime, geleneksel genelleştirilmiş tercihler sistemi karşı olarak ilaç ürünlerinin ihracatında çeşitlenmeye doğru bir artış vardır.

Matthee ve Naude (2007), tarafından yapılan çalışmada gelişmekte olan ülkeler kapsamında bölgesel büyüme ve ihracat, ihracat çeşitlenmesi arasındaki ilişki ampirik açıdan incelenmiştir. Bu kapsamda Güney Afrika'da ulus altı 354 bölgede 19 sektör için 1996-2004 yıllarını kapsayan dönemde ihracat verileri kullanılarak ihracat çeşitlendirmesi ölçülmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak Herfindahl Hirschman endeksi ile yapılan çeşitlenmede elde edilen oran bölge için 0,9 seviyesinde olduğunda beklenenden düşük büyümeye neden olurken bu oranın 0,20 düzeylerinde olduğunda çeşitlendirmenin büyümeyi artırma başarısına ulaşmıştır.

Petersson (2005), tarafından yapılan çalışmada Güney Afrika'nın ihracat yapısı incelenmiştir. Güney Afrika'nın toplam ihracat ve pazar payının istikrarlı bir şekilde arttığı tespit edilmiştir. Ayrıca farklı faktör yoğunluklarına sahip sanayi oluşumları ile geleneksel olmayan ticaretin yeni ihraç ürünleri ortaya çıkardığı sonucuna ulaşılmıştır. Endüstri içi uzmanlaşma ve ticaret artışı ithalata rakip ürün grupları ile birlikte ihracatta çeşitlenme yönünde yapısal bir değişim olduğu tespit edilmiştir.

Kamuganga (2012), tarafından yapılan çalışmada 1995-2009 yılları arasında Afrika ülkelerini ihracat çeşitlenmesinde destek olacak faktörleri incelemiştir. Herfindahl Hirschman endeksi (HHI) yardımıyla çeşitlenme ölçülmüştür. Piyasa çeşitliliği açısından 1995 yılında 0.41 seviyesinde gerçekleşen endeks, 2009 yılında 0.28 oranında gerçekleşmesine rağmen yıllar itibarıyla ortalama olarak 0.35 seviyesinde gerçekleştiği kabul edilebilir. Çalışmada üç tane sonuç öne çıkmaktadır. İlk olarak Afrika içi bölgesel ticaret işbirliğinin, yeni ürün ve yeni pazar payının yanı sıra Afrika ulusunun ihracatını artırma olasılığıdır. İkincisi, ürün ve pazar deneyimi Afrika ihracatçısının yeni ürün ve yeni pazar payını artırma şansına yardım edecektir. Son olarak altyapı yatırımlarının ticaretle uyumsuzluk göstermesi ihracat maliyeti ve zamanının artmasına neden olur. Bununla birlikte ihracat sürecinde kurumların desteklerinin zayıf kalması Afrika ihracat çeşitlenmesinde negatif etkiye sahiptir.

Amurgo-Pachecove Pierola (2007), tarafından yapılan çalışmada, 1990-2005 yıllarını kapsayan dönem 24 tane gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için ürün ve pazar çeşitlenmesi açısından Tobit modeli çerçevesinde incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda ülkelerin farklı çeşitliliğe sahip olduğu bulunmuştur. Genel olarak özellikle gelişmekte olan ülkeler için pazar çeşitliliğinin ürün çeşitliliğinden daha önemli olduğu belirtilmiştir. Çünkü Serbest Bölgeler de yer almak Kuzey'deki ülkelerle yapılan ticaret maliyetlerini azaltacaktır Bu durum gelişmekte olan ülkeler için ihracat çeşitlenmesinde pozitif etkiye sahiptir.

Doğruel ve Tekce (2011), tarafından yapılan çalışmada, 1991-2009 yıllarını kapsayan dönem için MENA ülkeleri için çeşitlenme, ticaret serbestleşme ve ekonomik büyüme ilişkisi değerlendirilmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre, bölgedeki petrol zengini ülkelerde iki farklı durum görülmektedir. Cezayir ve Suudi Arabistan'da ihracatta yoğunlaşma artarken, Kuveyt ve Ummanda önemli ölçüde yoğunlaşma azalmıştır. Herfindahl-Hirschman endeksi sonucuna göre, fosil yakıtların ihracatına bağımlı olmayan ülkeler 1990'lı yıllara kıyasla ihracat çeşitliliğini arttırmada daha başarılı olmuşturlardır.

3. Veri Seti ve Yöntem

Dış ticarete yoğunlaşma esas olarak, belirli sayıdaki firma, ülke, sektör ve ürün tarafından dış ticaretin kontrolü olarak tanımlanmaktadır. Yoğunlaşma oranı (CRm), basit hesaplanabilmesi ve anlaşılabilir olması nedeniyle, yaygın olarak kullanılan bir yoğunlaşma ölçüsüdür. Yoğunlaşma oranı, belli sayıdaki firma, ürün, fasıl (sektör) ya da ülkenin toplam paylarını ortaya koyan bir kavramdır. CRm 0 ile 100 arasında bir değer almakta ve aşağıda belirtilen formül yardımıyla hesaplanmaktadır (Eşiyok ve Kafalı,2013:33).

$$CRm = \sum_{i=1}^m Pi * 100$$

Formülde, CRm: yoğunlaşma oranını, Pi ise firma, madde, fasıl veya ülkenin payını göstermektedir. Formüldeki m değeri yapılan çalışmalarda yaygın olarak CR4 ve CR8 olarak kabul edilmektedir. Bu değer ise en büyük 4 veya 8 birimin toplam payını ortaya koymaktadır. Elde edilen değer 0'a yaklaştıkça yoğunlaşmanın azaldığını 1'e yaklaştıkça yoğunlaşmanın arttığını göstermektedir (Doğan ve Soyyiğit Kaya:2011:6-7).

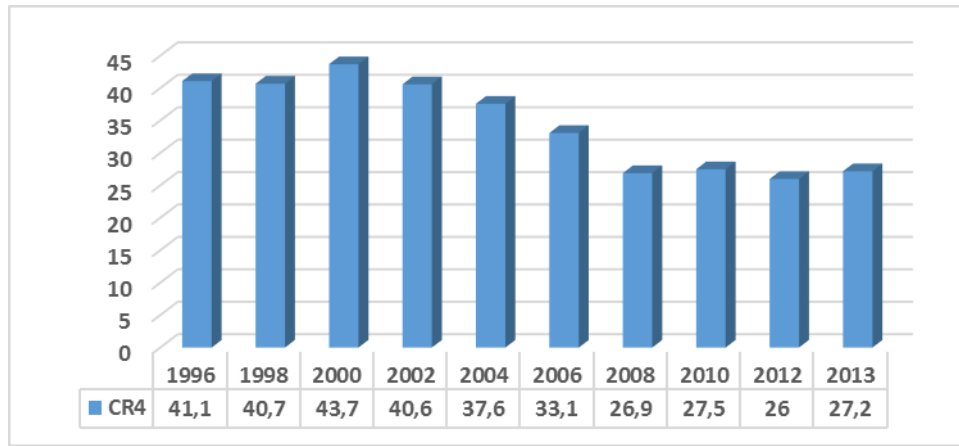
Yoğunlaşma (CRm) düzeyleri aşağıdaki gibi belirtilebilir (TÜİK,2014).

- CR4 < 30 ise düşük düzeyde yoğunlaşma,
- 30≤CR4<50 ise orta derecede yoğunlaşma,
- 50≤CR4<70 ise yüksek derecede yoğunlaşma,
- CR4≥70 ise çok yüksek derecede yoğunlaşma söz konusudur.

Yoğunlaşma oranının ölçülmesinde bu ölçütler dışında Herfindahl indeksi (H-I) Entropy indeksi, varyans ölçütleri (Aritmetik ortalama, Varyans, Standart sapma, Değişim katsayısı), Gini Oranı, Lorenz eğrisi, Linda Endeksi, Lerner Endeksi gibi ölçütler de yoğunlaşmanın ölçülmesinde kullanılmaktadır (TÜİK,2013). Bu çalışmada yoğunlaşma oranı (CRm) olarak kullanılacaktır. Formüldeki m değeri yapılan çalışmalarda CR4 olarak kabul edildiği ve daha net bir analiz sonucu verdiği için çalışmada da aynı şekilde kullanılacaktır. Çalışmada Dünya Bankası'na ait veri tabanı <http://wits.worldbank.org/> kullanılmıştır. Mevcut bulunan verilerle 1996-2013 dönemini kapsayacak şekilde hesaplama yapılmıştır. Analizlerde ihracat değerleri açısından Türkiye'nin ihracatında belirtilen dönem için öne çıkan ülkeler (Almanya, ABD, İtalya, İngiltere ve Rusya) ve sektörler (Tekstil ve giyim, ana metal sanayi, gıda, kimyasal ürünler, plastik ve kauçuk) incelenmiştir. Çalışmada kullanılan Pi değeri sektör ve ülkenin payını göstermektedir.

4.İhracatta Ülkelere Göre Çeşitlendirme

Türkiye'nin ihracatında yer alan ülkeler ve ülke gruplarının toplam ihracattaki payları ve bu paylarla birlikte yoğunlaşma oranları önem arz etmektedir. Bu çerçevede elde edilen sonuçlar Türkiye'nin ihracat yapısının analiz edilmesinde önemli bir veri niteliği taşımaktadır.

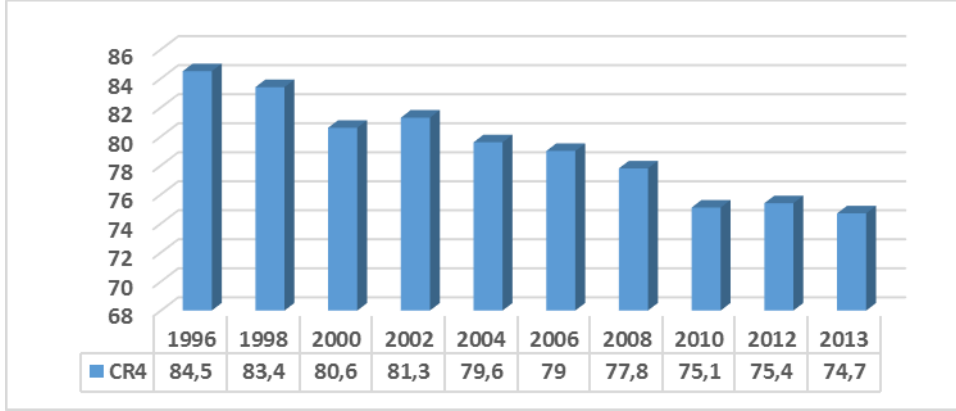

Şekil 1: İhracatta İlk Beş Ülkenin Yoğunlaşma Oranları %

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden tarafımızca hesaplanmıştır.

Türkiye'nin ihracatında yer alan ilk beş ülkeye (Almanya, ABD, İtalya, İngiltere ve Rusya) ait veriler şekil 1'de verilmiştir. Avrupa Birliği, (AB) Türkiye'nin ihracatında yıllar itibarıyla en önemli paya sahip ülke grubudur. AB'nin bu durumu Türkiye'nin geleneksel Pazar olma özelliğini yansıtmaktadır. Yoğunlaşma oranı (CR4) 1996 yılında % 41,1 oranında iken 2000 yılında bu oran 43,7 seviyesine yükselmiştir. Ancak bu yıldan sonraki dönemde yoğunlaşma oranı azalan bir seyir izleyerek 2008 yılında % 26,9 olarak gerçekleşmiştir. Küresel krizin yansımalarının görüldüğü 2010 yılında yoğunlaşma oranında ufak bir artış yaşanarak % 27,5 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2012 yılında % 26, 2013 yılında da % 27,2 oranındadır. Türkiye'nin ihracat yaptığı ilk beş ülke içerisinde yıllara göre değişimler gözlemlenmektedir. Bu sıralama

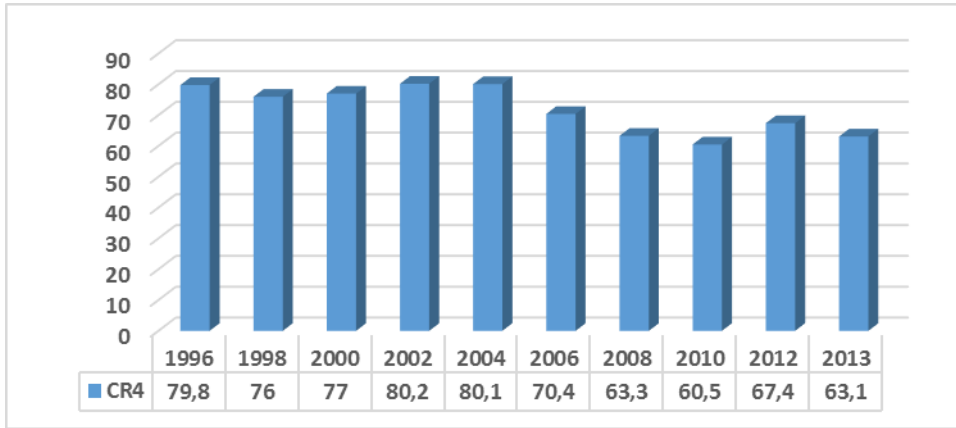
oluşturan AB bünyesinde yer almayan diğer ülkeler ise Rusya, ABD ve Irak'tır. Bu sonuç çerçevesinde Türkiye'nin ihracatında yer alan ilk beş ülkede yoğunlaşmanın azaldığı ve Türkiye'nin ihracatında ilk beş ülkenin sahip olduğu payın azalarak çeşitlenmenin arttığı görülmektedir.

Şekil 2: Almanya'ya Yapılan İhracattaki Ürün Yoğunlaşma Oranları %

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden tarafımızca hesaplanmıştır.

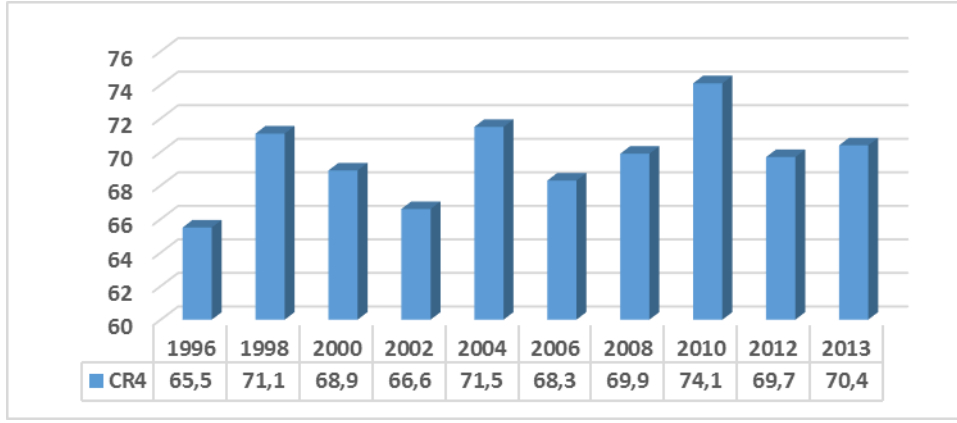
Almanya, 1996-2013 yıllarını kapsayan dönem için tüm yıllarda ilk sırada yer alarak en fazla ihracat yapılan ülkedir. İhracatta sahip olduğu pay azalan bir seyir izlemesine rağmen en fazla ihracatın yapıldığı ülke konumunu korumaktadır. Almanya'ya yapılan ihracatta 1996 yılında % 84,5 olan yoğunlaşma oranı, 2010 yılında % 75,1 iken, 2013 yılında da % 74,7 seviyesine gerilemiştir. Yoğunlaşma oranının azaldığı ve çeşitlenmenin arttığı görülmektedir. Ancak yoğunlaşma seviyesinin $CR4 \geq 70$ olduğu için Almanya'ya yapılan ihracattaki ürün yoğunlaşmasının çok yüksek derecede olduğu tespit edilebilmektedir.

Şekil 3: ABD'ye Yapılan İhracattaki Ürün Yoğunlaşma Oranları %

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden tarafımızca hesaplanmıştır.

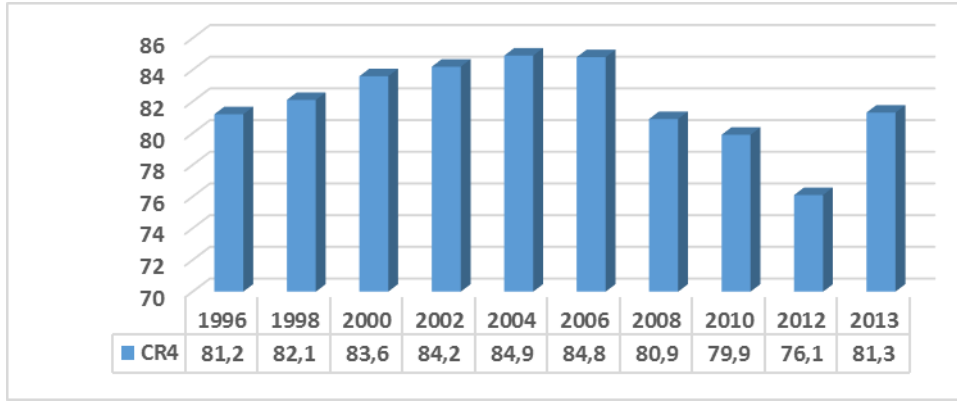
Şekil 3'deki veriler incelendiğinde ABD'ye yapılan ihracattaki ürün yoğunlaşması 1996 yılında % 79,8 iken 2002 yılında da % 80,2 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran 2013 yılında % 63,1 seviyesine gerilemiştir. ABD'ye yapılan ihracattaki yoğunlaşma oranı çok yüksek dereceden yüksek derece seviyesine gerilemiştir. ABD'ye yapılan ihracatta ürün yoğunlaşma oranı azalmasına rağmen yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir.

Şekil 4: İtalya'ya Yapılan İhracattaki Ürün Yoğunlaşma Oranları %

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden tarafımızca hesaplanmıştır.

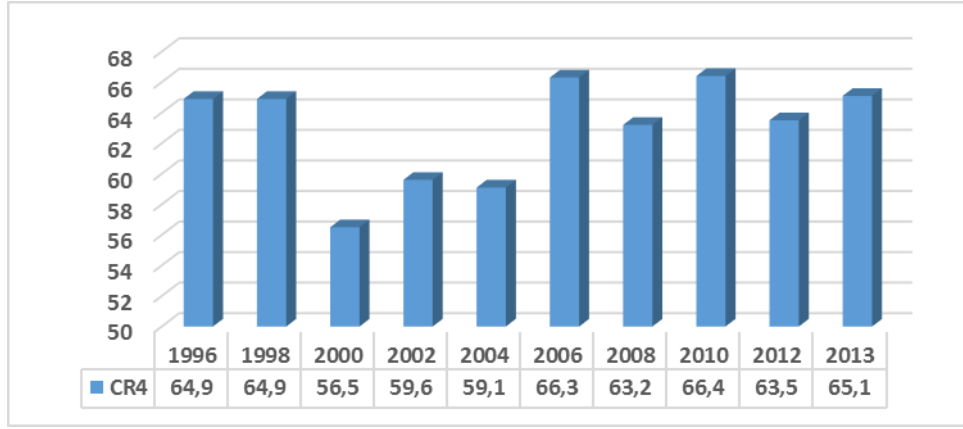
İtalya'ya yapılan ihracatta ürün yoğunlaşma seviyesi 1996 yılında % 65,5 oranla yüksek derecede yoğunlaşma oranına sahiptir. 2004 yılında % 71,5 olan yoğunlaşma oranı takip eden yıllarda bir azalma görülmektedir. 2006 yılında % 68,3 iken 2010 yılında %74,1 seviyesine yükselmiştir. Yoğunlaşma oranı 2013 yılında % 70,4 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran 1996-2013 dönemi için yoğunlaşmanın arttığını ve çok yüksek derece seviyesinde yer aldığını göstermektedir. Bu durum aynı zamanda İtalya'ya gerçekleşen ihracatta ürün çeşitlenmesinin azaldığı anlamına gelmektedir.

Şekil 5: İngiltere'ye Yapılan İhracattaki Ürün Yoğunlaşma Oranları %

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden tarafımızca hesaplanmıştır.

Şekil 5 incelendiğinde İngiltere'ye yapılan ihracattaki ürün yoğunlaşma oranı 1996 yılında % 81,2 olduğu görülmektedir. Bu oran belirtilen yıllar için en yüksek değer olan %84,9 seviyesine yükselmiştir. Takip eden yıllarda azalan bir seyir izleyerek 2012 yılında en düşük oran olan % 76,1 seviyesine gerilemiştir. 2013 yılında % 81,3 seviyesine tekrar yükselmiştir. Başlangıç seviyesiyle aynı değer olarak kabul edilebilecek bu oran yüksek derecede yoğunlaşmanın var olduğunu göstermektedir.

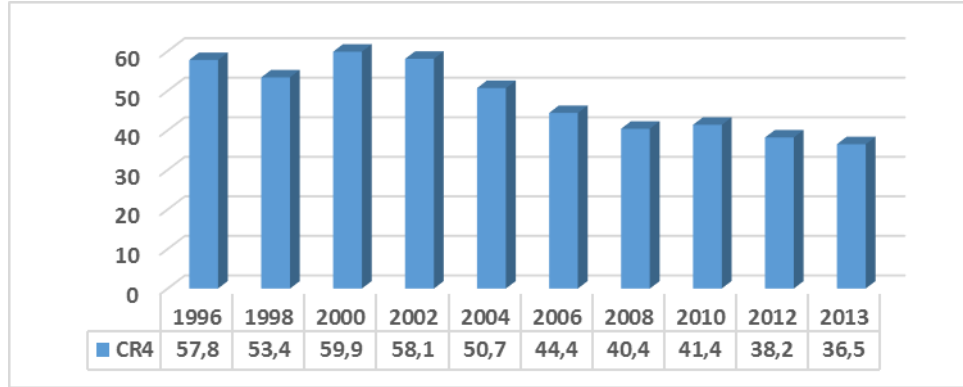
Şekil 6: Rusya'ya Yapılan İhracattaki Ürün Yoğunlaşma Oranları %

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden tarafımızca hesaplanmıştır.

Rusya'ya yapılan ihracattaki ürün yoğunlaşması yüksek derece olmasına rağmen Türkiye'nin ihracatında önemli paya sahip Almanya, İngiltere ve İtalya gibi diğer ülkelere göre daha düşük ürün yoğunlaşmasının olduğu görülmektedir. 1996 yılında % 64,9 olarak gerçekleşirken 2004 yılında belirtilen dönem için en düşük seviye olan 59,1 olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılında dönemin en yüksek oranı % 66,3 seviyesine yükselmiştir. 2012 yılında % 63,5 seviyesine gerilemesine rağmen, 2013 yılında % 65,1 oranına yükselmiştir. İncelenen dönem boyunca daha düşük yoğunlaşma oranı görülmesine rağmen son dönemdeki gerçekleşen oran ile başlangıç oranı arasında farkın olmadığı görülmektedir. Bu durumda Rusya'ya yapılan ihracatta ürün çeşitlenmesinin değişmediği kabul edilebilir.

5. İhracatta Ürünlere Göre Çeşitlendirme

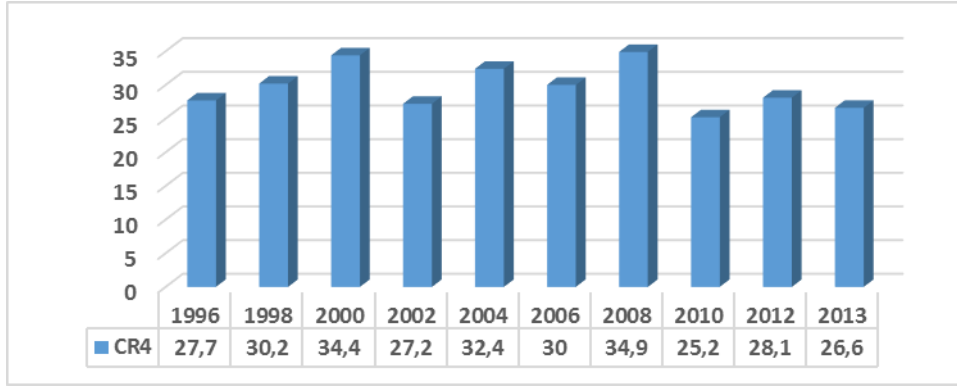
Türkiye'nin ihracat yapısı incelendiğinde sadece Pazar niteliğindeki ülkelerin sektörel dağılımı yetersiz olacaktır. Bu nedenle sektörlerinde Pazar dağılımının da değerlendirilmesi önem arz etmektedir. İhracatta öne çıkan sektörlerin ülke bazında dağılımı ve bu ülkelerin Pazar paylarının incelenmesi açısından hesaplanan yoğunlaşma oranları önem arz etmektedir.

Şekil 7: Tekstil ve Giyim Ürünleri İhracatındaki Ülke Yoğunlaşma Oranları %

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden tarafımızca hesaplanmıştır.

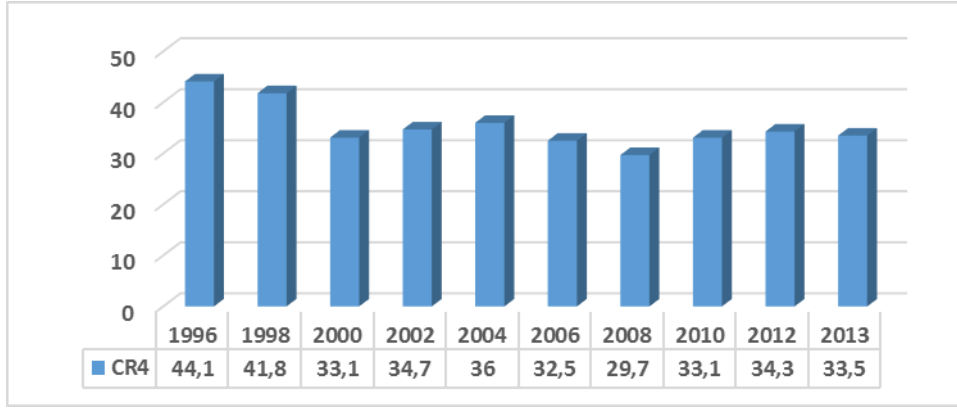
Şekil 7 incelendiğinde tekstil ve giyim ürünleri ihracatındaki ülke yoğunlaşma oranı 1996 yılında % 57,8 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran 2000 yılında belirtilen dönem için en yüksek oran olan %59,9 seviyesine yükselmiştir. Bu yıldan sonraki dönemde yoğunlaşma oranı 2010 yılına kadar azalan bir grafik görünümüne sahiptir. 2004 yılında % 50,7, 2008 yılında % 40,4 iken 2010 yılında % 41,4 olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılından sonraki dönemde yoğunlaşma oranında azalma devam ederek 2012 yılında % 38,2 oranına 2013 yılında da % 36,5 seviyesine gerilemiştir. 1996 yılında tekstil ve giyim ihracatında ülkelere göre yoğunlaşma oranı yüksek derecede yoğunlaşma seviyesindeyken 2013 yılında düşük düzey derecesinde gerçekleştiği görülmektedir.

Şekil 8: Ana Metal Sanayi Ürünleri İhracatındaki Ülke Yoğunlaşma Oranları %

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden tarafımızca hesaplanmıştır.

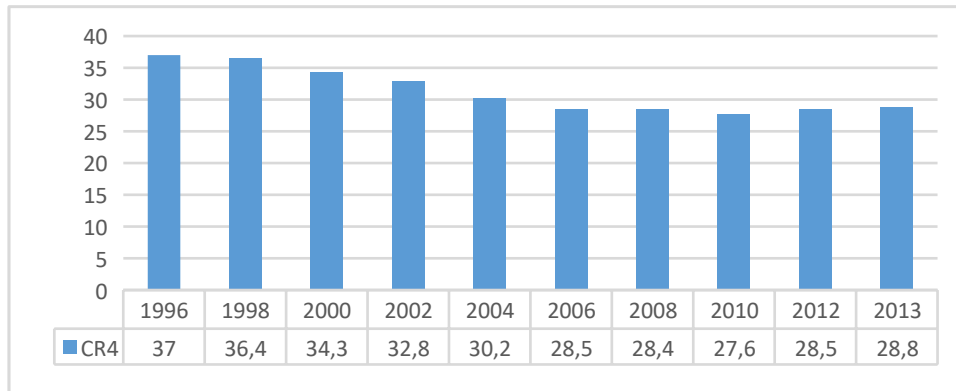
Ana metal sanayi ürünleri ihracatında ülke yoğunlaşma oranı 1996 yılında % 27,7 iken 1998 yılında 30,2 ve 2000 yılında da 34,4 seviyesine yükselmiştir. 2002 yılında 27,2 olan bu oran 2004 yılında 32,4'e 2008 yılında da belirtilen dönem içinde en yüksek seviye olan % 34,9 seviyesine yükseldiği görülmektedir. Bu oran 2012 yılında % 28,1 iken 2013 yılında % 26,6 olarak gerçekleşmiştir. Yoğunlaşma oranında yıllar itibariyle 1996 yılına göre net bir azalma görülmemesine rağmen düşük düzeyde yoğunlaşma söz konusudur.

Şekil 9: Gıda Ürünleri İhracatındaki Ülke Yoğunlaşma Oranları %

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden tarafımızca hesaplanmıştır.

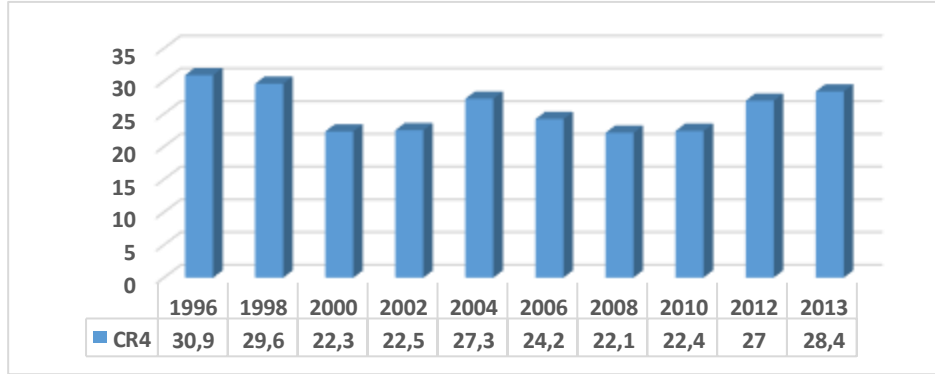
Şekil 9 incelendiğinde 1996 yılında % 41 olan yoğunlaşma oranı 2004 yılında % 36 ve 2013 yılında da % 33,5 olarak gerçekleşmiştir. Gıda ürünleri ihracatında ülke yoğunlaşmasında yıllar itibariyle bir azalma görülmektedir. Bu aynı zamanda ihracatta ülke çeşitlenmesinin arttığı anlamına gelmektedir.

Şekil 10: Plastik ve Kauçuk Ürünleri İhracatındaki Ülke Yoğunlaşma Oranları %

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden tarafımızca hesaplanmıştır.

1996 yılında plastik ve kauçuk ürünleri ihracatı % 37'lik değerle orta dereceli yoğunlaşma seviyesine sahipken 2006 yılında % 28,5 oranla düşük düzey yoğunlaşmaya gerilemiştir. Şekil 10 incelendiğinde bu oranda takip eden yıllarda küçük ölçekli değişimler yaşandığı görülmektedir. Ancak mevcut yoğunlaşma düzeyinde başlangıç yılına göre bir azalmanın olduğu izlenebilmektedir.

Şekil 11: Kimyasal Ürünler İhracatındaki Ülke Yoğunlaşma Oranları

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden tarafımızca hesaplanmıştır.

Şekil 11 incelendiğinde kimyasal ürünler ihracatında ülke yoğunlaşma oranının 1996 yılında % 30,9 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu oran orta dereceli yoğunlaşma seviyesi olarak literatürde tanımlanmaktadır. Takip eden yıllarda yoğunlaşma oranının % 30 bandının altında kalarak düşük düzey yoğunlaşma derecesi geçerli olduğu izlenebilmektedir. 2002 yılında % 22,5 olarak gerçekleşen yoğunlaşma oranı 2004 yılında % 27,3 seviyesine yükselmiştir. 2012 yılında % 27 iken yoğunlaşma oranı 2013 yılında % 28,4 olarak gerçekleşmiştir. Yıllar itibarıyla plastik ve kauçuk ürünleri ihracatındaki ülke yoğunlaşma oranının azaldığı görülmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Ülkelerin uluslararası ticaretteki çeşitlilik ve uzmanlaşma derecesinin ekonomik kalkınmanın belirleyicilerinden bir tanesi olduğu kabul edilmektedir. Ülkelerin üretiminde uzmanlaşarak ihracatta karşılaştırmalı üstünlük elde edecek olması yönündeki genel bir görüşe rağmen, günümüzde ortaya çıkan görüntü ihracatta çeşitlenmeye doğru bir hareketin varlığıdır. İhracatta çeşitlenmenin amacı, birkaç temel ürünün ihracatına bağımlı olarak ortaya çıkan ekonomik ve politik riskleri azaltarak sınırlı ihracat sepetinden uzaklaşmaktır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde temel malların üretiminde ve dolayısıyla ihracatına olan bağımlılık, bu mallar için talebin gelir esnekliğinin düşük olmasından dolayı ticaret hadlerindeki gerilemeye neden olmaktadır. Ayrıca fiyat dalgalanmaları ve temel mallarda yaşanan şoklara karşı da gelişmekte olan ülkeleri savunmasız bırakmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada, incelenen dönem içerisinde Türkiye'nin ihracatta ülke ve ürün çeşitliliği incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre Türkiye'nin incelenen dönem için en fazla ihracat yaptığı ülkeler içerisinde Almanya'nın liderliğinde AB ülkeleri bulunmaktadır. Ayrıca birlik dışından ABD ve Rusya yer almaktadır. Ancak son yıllarda bu ihracatta ilk beş ülkenin toplam ihracattaki payının azaldığı gözlemlenmektedir. Bunun nedeni olarak Türkiye'nin, Yakın ve Orta Doğu ülkeleri gibi yeni pazarlarda ihracat payını arttırmasıdır. Bu sonuç çerçevesinde Türkiye'nin ihracatında yer alan ilk beş ülkede yoğunlaşmanın azaldığını bu doğrultuda ihracatta ülke çeşitlenmesinin arttığı görülmektedir. Çalışmada elde edilen diğer bir sonuç Türkiye'nin ihracatında önemli paya sahip ülkelerin ürün yoğunlaşmasının yıllar itibarıyla azalmış olmasıdır. Ancak bu azalmaya rağmen mevcut yoğunlaşmanın yüksek derecede olduğu görülmektedir. İhracatta ürünlerin ülkelere göre yoğunlaşması incelendiğinde çeşitlenmenin yıllar itibarıyla arttığı ve birçok ürün için düşük düzey yoğunlaşma derecesi ve diğer ürünler içinde orta dereceli yoğunlaşma görülmektedir. Bu doğrultuda Türkiye'nin ihracatında ülkelere göre ürün yoğunlaşma oranı, Türkiye'nin ihracatında sektörlerin yoğunlaşma oranına göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Çalışmanın sonucuna göre Türkiye'nin ihracat kompozisyonunda çeşitlenme görülmektedir. Bununla birlikte çeşitlenmenin, Pazar ve ürün bazında artması için katma değeri yüksek ürünlerin ihracatını arttırıcı politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. İhracat içerisinde düşük teknoloji ürünlerin payının yüksek olması veya yüksek teknoloji ürünlerinin payının düşük olması ihracatta ürün çeşitlenmesi önünde bir engel olarak görülmektedir. Bu nedenle ihracatta söz konusu olan malların düşük teknoloji mallardan yüksek teknoloji mallara ürün çeşitliliğini sağlayan stratejilerin belirlenmesi gerekmektedir. Bunun sonucunda yüksek teknoloji malların ihracat içindeki payının artmasıyla dış ticaret

hadlerinde iyileşme daha net bir şekilde görülecektir. Böylece dış ticaret hadleri ülke lehine daha hızlı iyileşecektir. Bu durum dış ticaret üzerinde beklenen olumlu etkilerin daha net görülmesine olanak sağlayacaktır.

Kaynakça

- Acemoglu, D. and Zilibotti, F. (1997). Was Prometheus Unbound by Chance? Risk, Diversification, and Growth .*The Journal of Political Economy*,105(4),709-751.
- Ali, R. , Alwang, J. and Siegel, P. B. (1991). Is Export Diversification the Best Way to Achieve Export Growth and Stability?. Southern Africa Department Africa Regional Office The World Bank, Working Paper 729.
- Amin Gutierrez de Pineres, S. and Ferrantino, M. (1997). Export Diversification And Structural Dynamics İn The Growth Process:The case of Chile. *Journal of Development Economics*,52,375-391.
- Amurgo-Pacheco, A. and Pierola, M. D. (2007). Patterns of Export Diversification in Developing Countries: Intensive and Extensive Margins. *HEI Working Paper*, 20,1-34.
- Ay, A.(2007), *Türkiye’de Dış Ticaret ve Kur Politikaları Uygulamaları*,(1.Basım). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Ay, A., Gerçekler, M. & Özmen, İ. (2012). Dış Ticarete Mal Grupları ve Ülke Grupları İtibarıyla Konsantrasyon Analizi: Konya İli Örneği. Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, “Sürdürülebilir Kalkınma Sürecinde Yerel Ekonomilerin Rolü”IV. Yerel Ekonomiler Kongresi Bildiri Kitabı, 84-93 , 24-26 Mayıs 2012, Gümüşhane.
- Bebczuk, R. N. and Berrettoni, N.D. (2006).Explaining Export Diversification: An Empirical Analysis. Documento de Trabajo No. 65, Department of Economics, Universidad Nacional de la Plata, May.
- Bonaglia, F. and Fukasaku, K. (2003). Export Diversification in Low- Income Countries: An International Challenge After Doha. *OECD Development Centre Working Paper*, 209,1-45.
- Chang, P.H. K. (1991). Export diversification and international debt under terms- of-trade uncertainty. *Journal of Development Economics*,36,259-279.
- Delgado, C. L. (1995). Agricultural Diversification and Export Promotion İn Sub-Saharan Africa. *Food Policy*,20(3),225-243.
- Dogruel, S. and Tekce, M. (2011). Trade Liberalization and Export Diversification in Selected MENA Countries. *Topics in Middle Eastern and African Economies*,13,1-24.
- DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü) (2003). Dış Ticarete Yoğunlaşma. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.Ankara.
- Doğan, S. & Soy Yiğit Kaya, S. (2011). Gümrük Birliği Sonrasında (1996-2009) Türkiye’nin Avrupa birliği İle Dış Ticaretinin Ülke ve Fasil Bazlı Yoğunlaşma Analizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Ve İstatistik Dergisi*,14,1-18.
- Eşiyok, B. A. ve Kafalı, M. A. (2013). Ankara Dış Ticaret Analizi. Ankara: *Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü*,1-293.
- Gamberoni,E. (2007). Do Unilateral Trade Preferences Help Export Diversification?.*HEI Working Paper*, No: 17,1-29.
- Hesse, H. (2008). Export Diversification and Economic Growth.*Commission on Growth and Development Working Paper*,21,1-36.
- Kamuganga, D. N. (2012). What Drives Africa’s Export Diversification?. *Graduate Institute of International and Development Studies Working Paper*,15,1-54.
- Kösekahyaoglu, L. (2007). Türkiye Dış Ticaretinde Ürün Ve Ülke Bazında Yoğunlaşma: 1980–2005 Dönemi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 36,15-34.
- Küçükiremitçi, O., Karaca, M. E. & Eşiyok, B. A. (2010). Türkiye’nin İhracatında Öne Çıkan Sektörlerde Temel Pazar İlkeler, Rakipler ve Rekabet Gücü.Ankara: *Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü*.
- Love, J. (1983). Concentration, diversification and earnings instability: Some evidence on developing countries' exports of manufactures and primary products. *World Development*,11(9),787-793.
- Matthee, M. and Naude, W. (2007). Export Diversity and Regional Growth: Empirical Evidence from South Africa. UNU

World Institute for Development Economics Research (UNU-WIDER), Research Paper,11,1-23.

Petersson, L. (2005). Export Diversification And Intra-Industry Trade In South Africa. *South African Journal of Economics*, 73(4),785-802.

Ramos, F. F. R. (2001). Exports, Imports, and Economic Growth in Portugal: Evidence from Causality and Cointegration Analysis. *Economic Modeling*, 8(4): 613-623.

Seyidoğlu, H. (2007), *Uluslararası İktisat* (16.baskı) İstanbul: Güzem Can Yayınları.

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2013). Dış Ticaret İstatistikleri Yıllığı. Ankara.

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2014). Sanayi ve Hizmet Sektöründe Yoğunlaşma. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16195>Erişim tarihi:01.02.2015

Yılmaz, Ş. E. (2010). *Dış Ticaret kuramlarının Evrimi* (2.Basım). Ankara: Efil Yayınevi.

<http://wits.worldbank.org/> tarih 02.07.2014

Extended Abstract

Aim and Scope

Exports are generally regarded as the main determinant of employment increase and economic growth. Export-based growth will lead to increased production. Besides, foreign currency derived from exports constitutes the source for the production dependent on imports. The increase in production leads to an increase in competitiveness in exports and to accelerate the process of technical progress in production. the increase in productivity and the increase in competition can lead to technological innovations. The increase in production can provide the opportunity to reduce costs by taking advantage of economies of scale. On the other hand exports are becoming more important in developing countries where demand is inadequate or low. For these reasons, it is accepted that exports are an important way for sustainable economic growth. If a country's exports cover a small number of sectors or countries, there is a dependence on the exports of this country. According to this, many countries with limited export basket generally face a decrease in export earnings and instability due to fluctuations in the prices of goods and contraction in foreign demand. however, if there is export diversification, it is possible to have a more stable structure by minimizing the negativity. In order to be successful in global competition and achieve sustainable growth, diversification in exports has become extremely important. The aim of this study was to examine product and country diversification in export in terms of Turkey's economy.

Methods

The study calculated the degree of condensation of Turkey's exports, export diversification has been analyzed. The World Bank database was used in the study. In line with Turkey's export data calculations are made to cover the period 1996-2013. CRm was used for concentration calculation. Concentration ratio (CRm) is the most preferred concentration measure due to its simple calculation and comprehensibility. Concentration in foreign trade can be expressed as the control of foreign trade by a certain number of companies, countries, sectors and products.

Conclusion and Findings

In this study, we attempted to examine the diversity of countries and products in Turkey's exports in the period considered. Accordingly, it is important to develop policies that increase the export of high value-added products in order to increase the diversification in terms of market and product. The high share of low-technology products in exports is considered an obstacle to product diversification in exports. In this context, it can be said that the goods for export are high value-added and technology and it is important to increase the variety of products. For this reason, it is necessary to identify strategies for increasing export oriented diversification. With the increase in the share of high value-added goods in exports as a result of achieving the determined targets, improvement in the terms of foreign trade will be seen more clearly.